

Petr Glombíček
 FILOSOFIE
 MLADÉHO LUDWIGA
 WITTGENSTEINA

Červený Kostelec (Pavel Mervart)
 2015, 216 str.

Nová kniha Petra Glombíčka si klade za cíl vypracovat originální interpretaci rané Wittgensteinovy filosofie, která vezme v úvahu její smysl tak, jak jej popsal sám Wittgenstein, a která tento zamýšlený smysl vysvětlí zejména na pozadí historicko-filosofických vlivů působících na Wittgensteina v dané době. Autor přitom vychází z myšlenky, že je nutné se oprostít od jedné rozšířené – a v českém prostředí podle jeho soudu nejběžnější – interpretační tradice, která považuje *Traktát* za dílo filosofické logiky a která jako jeho centrální myšlenku chápe zobrazovací teorii (picture theory) a z ní plynoucí témata (možnost sémantiky nereprezentující charakter logických spojek atd.). Tato výkladová linie však dle autora zanedbává celkové vyznění *Traktátu*, včetně jeho slavné teze o filosoficky problematickém charakteru celé *traktátovské* teorie.

Glombíček se snaží jít svou vlastní interpretační cestou. Začíná tím, že vymezuje celkový Wittgensteinův záměr při psaní *Traktátu*, přičemž bere váž-

ně Wittgensteinovo tvrzení z dopisu Fickerovi, podle něhož je smysl knihy etický.¹ Mohli bychom se tedy domnívat, že cesta povede novowittgensteinovským směrem. V něm se pracuje s myšlenkou, že *Traktát* je pouze „terapeutické dílo“, které nesděljuje žádné filosoficky pravdivé myšlenky a jehož jediným účelem je „ukázat mouše cestu ven“,² tedy ukázat čtenáři, jak nesehnout na lep metafyzickým pokusům o budování jakékoli, a tedy ani té *traktátovské* filosofické teorie.

Ani touto cestou však Glombíček nejde. Jeho přístup se spíše pohybuje mezi oběma tradičními krajními přístupy, které vidí *Traktát* buď jako pouze logicko-filosofické dílo, jehož podivný závěr o etice a mystickém mlčení je třeba připsat nepřehleditelné idiosynkrasii mladého autora nasáklého intelektuální atmosférou Vídně *fin-de-siècle*, nebo jako čistě terapeutický prostředek bourání víry v možnost smysluplných filosofických tezí a teorií.

Glombíček je přesvědčen, že *Traktát* skutečně obsahuje nějaké filosofické myšlenky, které Wittgenstein považoval za pravdivé, ale přitom upozorňuje, že text je zároveň zasazen do širšího metafilosofického kontextu rozlišení *říkání-ukazování*, v jehož rámci se *ukazuje* relativní bezvýznamnost (nikoli však nesmyslnost nebo nepravdivost) těchto myšlenek. Tato zastřešující teze je v knize postupně rozvíjena

¹ L. Wittgenstein, *Prototractatus: an Early Version of Tractatus Logico-Philosophicus*, B. F. McGuinness – T. Nyberg – G. H. von Wright (vyd.), přel. D. F. Pears – B. F. McGuinness, London 1996, str. 16.

² L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, přel. J. Pechar, Praha 1993, § 309, str. 129: „Co je tvým cílem ve filosofii? – Ukázat mouše narážející na sklo cestu ven.“

a naplňována obsahem v jednotlivých kapitolách, které se zabývají (1) celkovým záměrem *Traktátu*, (2) rolí etiky v něm, vlivem (3) Schopenhauera a (4) Hertze na raného Wittgensteina a (5) centrální *traktátovskou* distinkcí mezi říkáním a ukazováním.

Wittgensteinův výrok, že smysl *Traktátu* je etický, Glombíček interpretuje pomocí *Přednášky o etice*,³ kterou Wittgenstein sice proslovil více než deset let po vydání *Traktátu*, která však obsahuje podobnou etickou koncepci jako *Traktát*, a která navíc byla určena – stejně jako dopis Fickerovi – neodbornému publiku. Hlavní Glombíčkovou tezí přitom je, že „etický smysl knihy“ můžeme chápat jako smysl *praktický*. Wittgenstein podle něj klade důraz na to, že pokud není etický diskurs (podobně jako třeba diskurs religiózní) mylně považován za deskriptivní popis faktů, není pověřivý, a dokonce ani nevyvrací *traktátovskou* obrazovou teorii významu, podle níž můžeme smysluplně hovořit pouze o faktech ve světě, případně o možných stavech věcí, které se fakty stát mohou (94).

Etické promluvy jsou totiž spíše „svěbytným jednáním“ (94): Dobrovolně v nich rezignujeme na deskripci faktů ve světě a mnohem spíše jimi něco činíme, totiž ukazujeme, dáváme něco „vědomě nebo nevědomě najevo“ (81), zejména to, „co jsme zač“ (99) a jaký máme vztah ke světu jako celku. Glombíček upozorňuje na to, že právě důraz na jednání bez zbytečných slov je něco, co Wittgenstein sdílel se svým vídeňským intelektuálním *milieu*,

v němž tak rozdílní umělci jako Karl Kraus, Adolf Loos či Robert Musil kladli důraz na jednání „bez zbytečných řečí“ (104).

Vliv Schopenhauera na raného Wittgensteina je pak dle autora nepochybný již proto, že duch schopenhauerovské filosofie prostupoval vídeňské intelektuální prostředí přelomu století. Glombíček se však snaží ukázat, že tento vliv nespočívá pouze v tom, že se na konci *Traktátu* objevují poznámky (o zorném poli, volním subjektu, solipsismu či hádance světa), které se do textu samého jen obtížně integrují a vposled jsou ve srovnání s jeho obrazovou koncepcí reprezentace bezvýznamné. Glombíček se naopak snaží argumentovat pro takové čtení *Traktátu*, v němž se Wittgenstein ukáže jako schopenhauerián, který své postoje částečně revidoval až ve světle své obrazové teorie a svého rozlišení mezi říkáním a ukazováním (139, 142, 145).

Glombíček tak přesvědčivě ukazuje, že jednotlivé schopenhauerovské metafory v *Traktátu* – metafory žebříku, hádanky, oka a jeho zorného pole a ega jako mikrokosmu – skutečně nejsou jen bizarní skladbou tvrzení o tématech, které znal Wittgenstein zřejmě pouze prostřednictvím Schopenhauera, tj. tvrzení o subjektivitě, vůli a etice (116), nýbrž že tvoří poměrně koherentní, v schopenhauerovském filosofickém rámci zakotvený celek. Zastřešujícím tématem je přitom situovanost subjektu ve sdíleném světě (109), tedy to, jaké je naše specifické hledisko na svět.

³ L. Wittgenstein, *The Manuscripts of a Lecture on Ethics*, in: *Lecture on Ethics*, Oxford 2014.

Zatímco Schopenhauer pracoval s obrazem vůle, která se skrývá za světem jako představou, Wittgenstein rozpoznává něco, co je za fakty jako konstituenty světa, „mystično“, do něhož klade volní subjekt jakožto nositele (zejména) etického jednání. Wittgenstein však také zásadně reviduje schopenhauerovský svetonázor, a to rozlišením mezi tím, co lze říci, a tím, co se pouze ukazuje, které Glombíček vidí jako myšlenkové centrum *Traktátu*. Díky tomuto rozlišení sice Wittgenstein může zůstat schopenhaueriánem, ale převážná část jeho teorie je delegována právě do „oblasti“ mystična a musí se o ní mlčet (142).

Hertzova teorie dynamických modelů pak slouží Glombíčkoví k vysvětlení geneze obrazové teorie významu a zejména také k rozlišení říkání-ukazování. Glombíček se však domnívá, že sama Hertzova obrazová teorie (Bildtheorie), podle níž je věta či myšlenka obrazem či modelem skutečnosti, se zdá být příliš triviální a tradiční na to, aby představovala to hlavní, čím se Wittgenstein nechal inspirovat. Jako zásadní se tak jeví Hertzův metodický přístup k vědeckým problémům, jež Wittgenstein rozvinul do přístupu k otázkám filosofickým.

Hertz přišel s tvrzením, že řešení vědeckých otázek, v nichž se ptáme po podstatě něčeho (např. fyzikální

síly), nespočívá v nabídnutí nového tvrzení o podstatě daného jevu, nýbrž v nahlédnutí, že řešení se nachází v projasnění informací, které o zkoumaném jevu už máme. Wittgenstein tuto tezi rozvinul do tvrzení o filosofické metodě následujícím způsobem: Filosof hledá odpověď na filosofickou otázku, nicméně řešením není smysluplná odpověď, ale nazření, že očekávání takové odpovědi je pomýlené a že skutečným řešením je přestat si filosofické otázky klást (155). Toto řešení Wittgenstein rozpracovává ve zmíněném rozlišení říkání-ukazování. Řešení filosofických otázek totiž spočívá v nahlédnutí, že odpověď na ně nelze vyslovit, ale že se přesto ukazuje v řečeném.

V poslední, páté kapitole se Glombíček pokouší přehledně shrnout oblast Wittgensteinova ukazujícího se nevyslovitelná. Obsah oblasti mystična prý lze minit větami prostými smyslu (sinnlos), kterými sice nic neříkáme, ale jimiž něco *miníme* (tedy *chceme říci*) a druzí to mohou pochopit (186). Zde se však prý také ukazuje jistá slabina Wittgensteinova *Traktátu*, který je schopný vykázat věty prosté smyslu týkající se etiky, estetiky a volního subjektu z oblasti vyslovitelného do oblasti „významného nevyslovitelná“, ale není schopen provést jakoukoli jejich přesnější „taxonomii“ (187).⁴ To

⁴ Glombíček uznává, v souladu s Wittgensteinem, že existuje oblast nevyslovitelného, již lze alespoň minit, ač nikoli smysluplně vyslovit. Tuto koncepci kritizoval Frank Ramsey, který sarkasticky mluvil o Wittgensteinově víře v existenci „významného nesmyslu“ (important nonsense): „hlavním výrokem filosofie tedy je to, že filosofie je nesmysl. A opět platí, že musíme vzít vážně, že jde o nesmysl, a nesmíme se – jako Wittgenstein – tvářit, že jde o důležitý nesmysl!“, in: F. Ramsey, *Foundations of Mathematics and Other Logical Essays*, London 1931, str. 263 (překlad P. Glombíček).

je, pokračuje Glombíček, způsobeno tím, že Wittgenstein pracuje pouze s představou „teoretické racionality“, v níž se smysluplně vynáší jen soudy o faktech, zatímco na popis oblasti nevyslovitelná by potřeboval kantovský koncept „praktické racionality“, na jehož základě by mohl mluvit o jednání, promlouvání v rámci nějakého kontextu a o porozumění mluvčímu (186). Potom by prý také bylo možné rozlišit v této oblasti například reflektující soudy, syntetické soudy a priori a performativní (188).

Z Glombíčkovy textu implicitně vyplývá, že pokud se rozhodneme sledovat Wittgensteinův vlastní popis smyslu *Traktátu*, tedy smysl etický, nutně dojdeme k závěrům představeným Glombíčkem, tedy k tvrzení o značné závislosti traktátovské filosofie na schopenhauerovském myšlení, o vlivu Hertze na koncepci filosofické metody, o distinkci říkání-ukazování jako centrální myšlenky *Traktátu*, k tvrzení o relativní bezvýznamnosti obrazové teorie a nakonec i vlivu Fregeho a Russella. Zároveň je však zřejmé, že od důrazu na etické vyznění *Traktátu* můžeme pokračovat i jinými cestami, třeba onou novowittgensteinovskou čistě terapeutickou cestou, která s odkazem na slavnou závěrečnou poznámku z *Traktátu* 6.54 o odhození žebříku upírá textu jakýkoli obsah. Spolu s tím se však nabízí i možnost uznat zásadní důležitost a originalitu obrazové teorie a pokusit se lépe vysvětlit, jak může být ve shodě s přesvědčením o významnosti „etické“ části *Traktátu*.

Ač nyní budu znít jako Glombíčkem zmíněný tradiční český interpret, který k *Traktátu* přistupuje z pozice logika (jímž ovšem v žádném případě

nejsem), je to právě značná devalvace významu obrazové teorie a obecně vlivu fregeovsko-russellovské tradice, která se mi jeví jako nejvíce problematická. Rozumím tomu, že Glombíčkovým cílem bylo ukázat, co z raného Wittgensteina zbude, pokud od tohoto vlivu odhlédneme (13). Asi bych však patřila k té filosofické většině, která se při takové myšlence začne obávat, že nezbude téměř nic (tamt.).

Mám za to, že nedocení vlivu Russella a Fregeho vyplývá z upožádání koncepce obrazové teorie, kterou Glombíček už v případě Hertze považoval za cosi triviálního, co se prý vynořuje téměř pokaždé, když uvažujeme o jazyku (156). Ať už je to však s Hertzovou vlastní koncepcí jakkoli, Wittgensteinova obrazová teorie podle mne představuje originální filosofickou teorii, jejíž sofistickovanost odhalíme nejlépe tehdy, když se budeme zabývat právě Russellovým nebo Fregeovým vlivem na Wittgensteinovo myšlení (zejména jejich teoriemi souzení a propozic).

Nicméně tato kritika není výtkou, jde pouze o to podnítit další diskusi k tématu. Jak Glombíček sám zdůrazňuje, Wittgensteinův *Traktát* je dílo, které inspiruje opravdu téměř k nekonečnému množství interpretací, a stěží se kdy interpreti shodnou na jedné z nich či jenom na tom, co tvoří základní myšlenky spisu.

Pokud mám Glombíčkovu knihu zhodnotit celkově s ohledem na její srozumitelnost, novost myšlenek a argumentační přesvědčivost, pokládám ji za velmi vydařenou. Za největší přínos považují podrobně zpracovanou kapitolu o schopenhauerovském vlivu na Wittgensteina, v níž Glombíček velmi

přesvědčivě ukazuje, jak lze obtížně srozumitelné poznámky v *Traktátu* vysvětlit odkazem na Schopenhauerovu filosofickou nauku. Zajímavé mi též připadají četné odkazy na podobnost významných motivů s Kantovou praktickou filosofií (teoretická a praktická racionalita, „taxonomie“ mystična, amfibolie a zájem rozumu v případě etického diskursu).

Glombíček se v předmluvě zamýšlí, komu je jeho kniha vlastně určena. Do-

mnívám se, že všem, kteří se zajímají o wittgensteinovskou etiku, a těm, které zajímá jiné než anglosaské a logické historicko-filosofické pozadí *Traktátu*. Knihu nakonec ocení i čtenáři, kteří jsou dosud přesvědčeni, že Wittgenstein byl především reprezentantem filosofické logiky, neboť odlišný názor je vždy cennou součástí jakékoli filosofické interpretační debaty.

Zuzana Daňková